

Zoran Božič

UDK 821.163.6.09 Prešeren F.
UDK 821.163.6.09 Pregelj I.
UDK 821.163.6.09 Kosmač C.

Srednja ekonomska in trgovska šola v Novi Gorici

Simbolika dogajalnega prostora v *Matkovi Tini, Sreči in Krstu pri Savici**

Sreča se je ustavila v Podselu. Kaj bi lahko imeli skupnega trije mojstri slovenske besede, rojeni v obdobju razsvetljenstva, realizma in moderne? Kaj lahko povezuje romantika Prešerna, ekspresionista Preglja in socialnega realista oziroma modernista Kosmača, dva Primorca in enega Gorenjca? Je za primerjavo Matkove Tine, Sreče in Krsta pri Savici dovolj spoznanje, da so besedila nastajala, ko so njihovi avtorji živeli v tujem okolju, hrepeneli po krajih svojega otroštva in mladosti in se v svoji ustvarjalni domišljiji vračali v rodno pokrajino? Ali pa preprosto in suhoparno dejstvo, da so se vsi trije umetniki rodili v kraju ob vodi, Pregelj ob Soči, Kosmač ob Idrijci in Prešeren ob Savi? In da je zato dogajalni prostor v vseh treh besedilih tesno, neposredno in usodno povezan z vodo?

Sreča se je ustavila v Podselu. In na tej zemljepisni točki se začenja križev pot treh literarnih likov, ki so romali s severa proti jugu. Prešernov Črtomir je potoval v Oglej, Pregljeva Tina je hitela v Gorico, Kosmačeva Tinka pa je iskala srečo v velikih italijanskih mestih. Črtomir, zaznamovan s porazom na Ajdovskem gradu, Tina z izvenzakonsko nosečnostjo in na smrt obsojenim zaročencem, Tinka, še sama skoraj otrok, z bebavim dekletcem brez očeta. Vsi trije izobčenci v upornih trenutkih slovenske zgodovine, saj Prešeren pripoveduje o času, ko so se poganski Slovenci upirali pokristjanjevalcem, Pregelj o začetku osemnajstega stoletja, ko so uporni Tolminci krenili nad zemljiško gospodo, Kosmač pa o fašistični okupaciji Primorske, ki je spodbujala upravičen odpor.

Sreča se je ustavila v Podselu. In vsem trem našim literarnim likom, romajočim od severa proti jugu, ob Soči, reki, ki se je nekoč imenovala tudi Bela voda, je skupno ravno hrepenenje po ljubezni, tukaj in zdaj, na tem našem edinem svetu. Črtomir, ki je na Ajdovskem gradu, na skalnem pomolu nad Savo Bohinjko izgubil svobodo, staro vero, plemiški položaj slovenskega kneza in svoj grad, vidi možno nadomestilo v ljubezni do Bogomile, ki bi mu pomenila edini, a zadostni smisel življenja. Če bi bila Bogomila še vedno za ... Tina, ki je na svojo romarsko pot odšla iz Volč, kjer je še dandanašnji kužno znamenje s tekočo, živo vodo, bolesto hrepeni po poslednjem srečanju s svojim nesojenim ženinom Janezom Gradnikom, da bi oba z otrokom imela duševni mir v življenju. Tinka, ki je ob reki Idrijci na vročem poletnem soncu simbolično izgubila nedolžnost, čaka na moškega, ki bi ji ljubezen vračal z ljubeznijo in se ne bi le sebično v strasti polasčal njenega prezgodaj dozorelega telesa.

* Besedilo je nastalo kot referat na Primorskih slovenističnih dnevih v Izoli aprila leta 2000, in sicer v počastitev obletnic rojstva oziroma smrti Franceta Prešerna, Ivana Preglja in Cirila Kosmača.

Sreča se je ustavila v Podselu. Zato se ravno v zvezi z vodo sproža vprašanje krivde, osrednjega motiva, ki povezuje Črtomira, Tino in Tinko. Je kriv Strežek, ker je v svoji slepoti in preveliki ljubezni dopustil, da je šla Tinka služiti k orožnikom, ali je kriva Tinka, ker se vsa nebogljena in nemočna predaja trenutnim užitek z usodnimi posledicami? Je kriv Janez Gradnik, ki je Tini napravil otroka, čeprav nista bila poročena, ali je kriva Tina, ker se je podala na povsem nerazumno in dvakrat tvegano pot? So krivi tujerodni oblastniki, ki silijo slovenskega kmeta v boj za staro pravdo? Je kriv Črtomir, ker je demagoško nagovoril vojake v boj do zadnjega diha, sam pa izkoristil bojni metež in pobegnil, ali je kriva Bogomila, ker je ljubezen do Črtomira podredila ljubezni do Boga in ker si je želela blažene večnosti namesto tostranskih minljivih radosti? Je kriv Valjhun, ki je Slovence prinesel krščanstvo, a jim obenem za tisoč let odvzel svobodo, ali je kriv slovenski narod, zaostal in hlapčevski, ki ne ceni Prešernovega umetniškega genija in zato pesnik »nima nič, ne velja nič, ni nič«? Je nenazadnje kriv Prešeren, ker je pustil Čopa samega s Kastelicem, tako da je njegov najboljši prijatelj utonil v deroči Savi?

Sreča se je ustavila v Podselu. V reki Soči, v Beli vodi, kamor je njo in Tinko naplavila povodenj. Voda, ki očiščuje in prečiščuje, ki spira krivdo. A le do ogromne skale v strugi Soče, pod Sabotinom in Sveto goro, do poganske Rake, kjer se je po izročilu nekdanjih furmanov končevala živa voda. V ravnici, ki se odpira proti morju in Padski nižini, ostane močvirje, mrtvica, mlaka. Ta voda zaudarja in oznanja smrt. Tega se je v svoji vizionarski himnični pesnitvi dobro zavedal tudi vrsenski Simon, pesnik, ki je postavil jasno prostorsko mejo med dobrim in zlom. Tinka je iskala svojo srečo v Trstu, Padovi in Milanu, a se je vrnila domov z drugim otrokom pod srcem in z neozdravljivo spolno boleznijo. Zdaj je bila zanjo sreča samo še konec življenja, konec v vodi, ki spira krivdo. Voda in Krstu pri Savici. Reka, jezero, morje. Vsa prizorišča so povezana z njo in vsa osrednja metaforika opozarja nanjo. Kri bi napolnila jezero, tla moči krvava reka, Valjhun se vrže s svojo vojsko nad pogane kot hudournik, Črtomir je kot jezero po nevhiti in njegovo življenje je podobno slapu, Bogomila je božanska lepa v iskrenju mavričnih vodnih kapljic. In ko se da Črtomir ob slapu Savici krstiti, mu voda simbolično spira breme izvirnega greha. A ko se je Črtomir napolnil v Oglej, na jug, ob Bači, Idriji in Soči, se je v močvirnih predelih zanj začela duhovna smrt. Ni se več bojeval, temveč se je učil in sam učil druge, širil novo vero, a brez ljubezni, brez sreče. Je bil sploh še Slovenec? Ali pa je bil zdaj, ko je šel »dalje čez njih mejo«, čez mejo med živo in mrtvo vodo, zgolj tujec, brezdomec, izobčenec? Črtomir, prvi slovenski zdomec, Črtomir, čigar usodo je zapečatil Valjhun, ko je s svojo devetkrat številčnejšo vojsko prispel v Kranj. In v tem mestu na skalnem pomolu nad sotočjem Save in Kokre je nastala tudi Pregljeva Matkova Tina. A to je seveda zgolj naključje. Tina ni bila Bogomila. Predala in prepustila se je ljubezni, tukaj in zdaj, na tem svetu. Veruje v Boga, v Marijo, v nebesa in pekel, a ne zanika lepote in dragocenosti minljivega, zemeljskega, telesnega. Tina bo rodila otroka brez božjega blagoslova, zato je tudi ona izobčenka. Tina gre iz Volč proti Soči, skozi Kanal in Plave ob Soči, v Pevmo pa čez Sočo. Voda, ki očiščuje, ki spira krivdo. A le do Gorice. Zato je Tina v Gorici tujka, zato je ljudje ne razumejo, zato jo furlanski černid grobo pahne stran, zato se tudi sama obrne in vrača nazaj proti goram in belim vodam, stran od zla, proti domu. Tina rojeva in umira, umre in rodi na ročinskem polju, na skalnem pomolu nad koritom Soče, nasproti starodavne nadavške cerkve Marije Snežnice, v neposredni bližini toplega izvira, ki prinaša oživljajočo moč matere zemlje, na skalnem pomolu, ki se imenuje Gradec. Gradec, prostor, kjer so v pozni antiki živeli staroselci, drugoverci, izobčenci. Seveda je tudi to enako kot dejstvo, da nas Tinin križev pot lahko spominja na Prešernovo življenje, ki se je začelo v Vrbi, nadaljevalo v Ljubljani in zaključilo v Kranju, na pol poti ob reki Savi, zgolj naključje.

Sreča se je ustavila v Podselu. Skupni imenovalec vseh treh zgodb, Črtomirove, Tinine in Tinkine, je torej pot ob Soči do Gorice, pot, ki je zaznamovana z vodo ne samo v materialnem, temveč tudi v duhovnem smislu. V Kanalu še danes stoji Neptunov vodnjak, prav tako kot na goriškem Travniku, kjer so nečloveško mučili in usmrtili voditelje tolminskega punta. Voda, ki spira krivdo. Neptun kot zaščitnik pred naraslim in pobesnelim vodovjem, Neptun kot poganski predhodnik krščanskega Nepomuka, zavetnika in svetnika. Tistega, o katerem je pesnil tudi France Prešeren.

In na mostu čez Sočo v smeri proti Pevmi in Podgori stoji kip Janeza Nepomuka. Je tudi to zgolj naključje? Janez Nepomuk, praški nadškof, ki češkemu kralju ni hotel izdati imena kraljičinega ljubimca, zato ga je ljubosumni in besni kralj ukazal utopiti v reki Vltavi. Zakaj je Janez tvegjal in žrtvoval svoje življenje? Ker ga je zavezovala spovedna molččnost? Ker je hotel postati svetnik? Ali pa je on, ki bi kot duhovnik, kot visok cerkveni dostojanstvenik moral prvi obsoditi nedovoljeno ljubezen, pokleknil pred njeno veličino, jo zaščitil in ji s tem priznal neminljivo vrednost? Janez Nepomuk ni ravnal kot kanonik Amandus, ki je v strahu pred ljubeznijo pogubil samega sebe, ni ravnal kot vikar Janez Potrebujež, ki je obsojal ženskost ljubezni, spregledoval njeno božanskost in samozadostnost in zato pahnil v temo nedolžno dekle, ni ravnal kot komandant Gregor, ki je ubil žensko svojega življenja in je zato ubita ljubezen pokončala njega. Ne, ravnal je tako kot Matkova Tina, ki je žrtvovala sebe, da bi njeno dete imelo mir v življenju. Zato menim, da zaključno sporočilo Matkove Tine, Sreče in tudi Krsta pri Savici nikakor ne more biti »ljubezen nam je vsem v pogubo«, temveč »nekoga moraš, moraš imeti rad«.

Sreča se je ustavila v Podselu. Kako pomembna je voda, ki prečiščuje, ki očiščuje, ki spira krivdo, dokazuje Pregljeva novelica Moja krivda, moja največja krivda, v kateri gre za znani abelardovski konflikt med naturo in kulturo. Tako kot ni bila dovoljena ljubezen med Abelardom in Heloizo, slavnim srednjeveškim teologom in njegovo izobraženo učenko, ki je odšla v samostan samo zato, da bi ustregla svojemu možu, ki ga je oboževala in ljubila, tako se je v tej novelici Anica, zaljubljena v svojega skrbnika župnika, poročila z drugim samo zato, ker ji je tako ukazal možki, ki ga je neskončno ljubila. In ko v nesrečnem zakonu shira in umira, se oboževani župnik tega zave šele tedaj, ko je že prepozno. In v tej Pregljevi pripovedi ni Bele vode, ki bi spirala krivdo. Je samo mea culpa, mea maxima culpa. In sreča se je ustavila v Podselu.

Zoran Božič

UDK 821.163.6.09 Prešeren F.
UDK 821.163.6.09 Pregelj I.
UDK 821.163.6.09 Kosmač C.

SUMMARY

**SYMBOLISM OF THE SETTINGS IN *MATKOVA TINA*, *SREČA*,
AND *KRST PRI SAVICI***

In all three texts under discussion, Pregelj's *Matkova Tina*, Kosmač's *Sreča* (Happiness), and Prešeren's *Krst pri Savici* (The Baptism by the Savica), a major component of the setting is water. Tina's stations lead along the river Soča, Tinka loses her innocence by the river Idrijca, and her life in the river. In Prešeren's epic romantic poem, written after Matija Čop had drowned in the river Sava, all the key locations are associated with water, and Črtomir's travel to Aquileia also geographically overlaps with *Matkova Tina*'s grotesque pilgrimage and Strežkova Tinka's pathetic quest. The meeting point of all three narrative texts is Doblarska soteska, which links Tina's and Tinka's physical deaths and forecasts Črtomir's spiritual death. One of the central motifs in all three texts is

that of guilt, both collective and individual, in the latter case typically that of a social outcast. The main characters' yearning for love in this world turns into fatal actions with deadly consequences. The common denominator of all three stories is St. John Nepomuce, the Christian equivalent of Neptune, the protector against the force of swollen waters, who unselfishly died to preserve the secret of love. Against culture, for nature; the patron saint standing with a finger on his mouth by the river, bathing and purifying. And the vicious circle created by three authors who all wrote while living in foreign environments and yearning for their home country and people, and for the concise and vigorous Slovene language, was complete.